Az Albániáról szóló írások már-már eposzi kelléke a puska, mely ennélfogva innen sem maradhat ki. De korábban az IFA tehergépkocsi is elválaszthatatlan volt e tájtól, csakúgy, mint a papucs az albánok többségétől, akiknek zöme egyébként muszlim. De pont itt, a Montenegró és Albánia határán húzódó Prokletijében, a hegyi törzsek nagyrészt római katolikusok. E hegylakókat feltehetőleg nem érdeklik a gleccserek. Minket viszont annál inkább! Lehet, hogy itt volt a Balkán leghosszabb jégárja? Mindezekről legalább négy idősíkon átvezetőleg adunk most számot…

SZÖVEG ÉS KÉP: TELBISZ TAMÁS

PUSKA, PAPUCS, PROKLETIJE

Lyukas kalap

– Milyen odalent a közbiztonság? – A báró elmosolyodott. – A közbiztonság? Nézzen ide! – Azzal feje fölött hátranyúlt a könyvespolcára, és két könyv közül kiemelt egy laposra nyomott, sötét puhakalapot, majd hirtelen mozdulattal szétnyitotta, tetejét kiütötte, és elém tartotta. A kalap szalagja fölött, elöl és hátul kerek lyuk feketéllett… – Albániában utazva egy cserjével és sűrű bozóttal szegélyezett hegyi ösvényen lovagoltunk. Egyszerre valahonnét egy dörrenést és a golyó alig ujjnyira a fejem fölött szaladt át a kalapomon.

Némi töprengés után az induláskor becsúsztattam hátizsákomba Tasnádi-Kubacska András Nopcsa Ferenc kalandos életéről szóló írását. Bár a tűző napon, mászás közben az ember elgondolkozik azon, hogy érdemes-e fölös súlyokkal terhelni a zsákot, de este, a pásztorok tanyája mellett, a gázfőzők szolid tábortüzénél (a magas, kopár vidéken fa már nemigen akad a tűzrakáshoz) nagyobb súlyt kapnak a báró mondatai. De igazán csak hajnalban eszmélünk rá, hogy ez nem csupán történelem. A nappal katlanként felforrósodó, árnyéktalan töbörbe éjszaka befolyik a hideg levegő, így aki gyenge hálózsákot hozott, most didereghet. Aki viszont alszik, virradatkor arra ébred, hogy a mellettünk tanyázó albán pásztorok először kurjongatnak egymással, majd egy puskalövés hallatszik, melynek hangját sokszorozva verik vissza a körülöttünk magasodó sziklafalak. A sátorból kikászálódva azonban megnyugodva látjuk, hogy nincs semmi baj, juhászaink barátságosan integetnek felénk, és közülük sem hiányzik senki. Napközben is csak egyetlen golyó talál célba: egy döglődő birka kapja meg a kegyelemlövést. De ettől még tény marad, hogy „Európa fegyveres gyermekei” ma sem tudják elképzelni az életüket puska nélkül.

Ebbéli igyekezetükben maga Nopcsa Ferenc báró is segítette őket. A törökök (és esetleg a szlávok) ellen hadra fogható albánokat a Monarchia alig titkolt szövetségesének tekintette. Erre hivatkozva a paleontológusként és politikusként egyaránt aktív báró 1909-ben a Monarchia Külügyminisztériumától szerzett 10 000 db Mannlicher puskát albánjainak. De ez az akció nem lett olyan sikeres, mint az 1990-es évek horvát–magyar Kalasnyikov-ügye, mert a beavatatlan magyar vámosok Fiumében lefülelték és megállították a szállítmányt…

A legutóbbi nagy „fegyverosztásra” Albániában nem is olyan régen, 1997-ben került sor, amikor az állam által megtűrt piramisjátékok a népesség kétharmadának pénzét vitték el. (Ez az akkori albán GDP 45%-át jelentette, ami alighanem világcsúcs a piramisjátékok történetében!) A fölháborodott emberek zavargásokat szítottak, és eközben „kiszabadították” a kaszárnyák puskakészletét.

Mindezek ellenére a hegyekben nincs mitől tartani, a „vérszomjas” hegylakók az idegenekkel kifejezetten barátságosak és vendégszeretők. Aki bátor (és bírja a hasa), annyit ihat a frissen fejt birka- és kecsketejből, amennyi jólesik.

A PÖTTYÖS AZ IGAZI…
A napközben kisebb nyájakkal barangoló pásztorok esti főprogramja a közös fejés

TÁVOLI FÜRKÉSZÉS
A mosogatás a muszlim pásztoroknál (is) a háziasszonyok dolga, miközben a messziről jött idegent távolról figyelik. A kapcsolatteremtés a férfiak, no és a gyerekek ügye

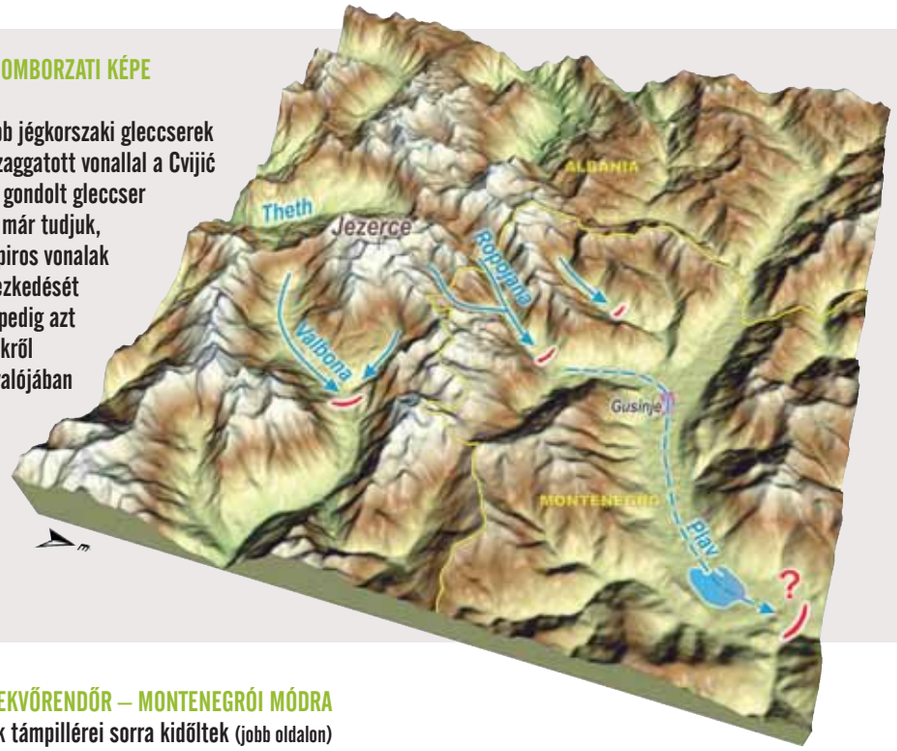

A PROKLETIJE 3D-S DOMBORZATI KÉPE ÉSZAKKELET FELŐL
A kék nyilak a nagyobb jégkorszaki gleccserek kiterjedését jelzik; szaggatott vonallal a Cvijić által leghosszabbnak gondolt gleccser látható, amelyről ma már tudjuk, hogy tévedés volt. A piros vonalak a végmorénák elhelyezkedését mutatják, a kérdőjel pedig azt a formát jelzi, amelyikről végül kiderült, hogy valójában egy hordalékkúp

FEKVŐRENDŐR – MONTENEGRÓI MÓDRA
A régi rendszerek támpillérei sorra kidőltek (jobb oldalon)

A MONTENEGRÓI-ALBÁN HATÁR
Aki pecsétet akar az útlevelébe, ne itt keljen át! (lent)

Határtalanul…

A kommunista évtizedek alatt Albánia Európa legelzártabb országa volt. Vasútja egyáltalán nem, és közútja is csak döcögősen-foghíjasan volt összekötve a környező országok hálózatával. De Nopcsa idejében sem volt könnyebb errefelé a közlekedés: a Török Birodalom és Montenegró határvidéke volt akkoriban a Prokletije. A puskájától soha megválni nem akaró báró (ebből is látszik, hogy rokon lélek volt az albánokkal) hol kapott engedélyt a belépésre, hol meg nem. Ilyen esetekben igyekezett a balkáni viszonyokra ma is jellemző, kerülő megoldásokat választani: egy kis kávé, málnaszörp(!), ártatlan csevegés a török vámtiszttel – és máris elfelejtették megnézni az útlevelét.

Ha Shkodra felől jött, akkor Koszovó felé ment, mert a különböző török vilajetek pasái között akkoriban meglehetősen rossz volt a kommunikáció, és egyik nem tudta, kit akar elfogni a másik. Máskor harciasan, albán fegyveres kísérettel lovagolt át a kritikus szakaszokon. Ennek ellenére olykor megesett, hogy mégis letartóztatták, ilyenkor jöhetett aztán a Monarchia konzulja és a diplomácia: egy báró mégsem maradhatott sokáig börtönben…

De ezek az idők, úgy tűnik, elmúltak. Pár éve még a montenegrói–albán hegyi határhoz Gusinje felől közelítve az utolsó falunál rendőrős posztolt, és járőrözve figyelték, ki jár át a határon, no meg ingyen őrizték az őrsön leparkolt autót. Ma már ez is a múlté – elérkezett ide a valódi, balkáni Schengen! A rendőrőrsöt kiürítették, őrizetlenül (de bántatlanul) hagyhatjuk itt mikrobuszainkat, és úgy sétálhatunk át Albániába, hogy ha nem követjük akkurátusan a térképen útvonalunkat, akkor szinte semmi sem figyelmeztet belépésünkre a szomszédos országba… De a hajdani gleccservölgy közepén egy határkő azért mégiscsak akad, melyen a kissé már kopott RPSSH felirat (Republika Popullore Socialiste e Shqipërisë, azaz Albán Szocialista Népköztársaság) jelzi, hogy hová jutottunk.

Ál-gleccservég

Nem csak a gleccserek nem ismernek határokat, de a kutatók sem mindig ismerik fel helyesen azokat. Jovan Cvijić, a szerb geográfia atyja, a karsztkutatás úttörője, a balkáni eljegesedések egyik első tanulmányozója, aki az emberföldrajzban is nagyot alkotott (tény, hogy a Balkánon elég színes terep állt mindezekhez rendelkezésére), Nopcsával egy időben járta a Prokletijét, és a hegység északi oldalán húzódó széles, lapos talpú völgyben vélte felfedezni az egykori Ropojana-gleccsert, amit a Balkán leghosszabb jégárjának gondolt. A völgy méretei lenyűgözőek, és a forma messziről valóban emlékeztet egy végmorénasáncra, ám a későbbi kutatások kiderítették, hogy a sánc törmelékanyaga folyóvízben csiszolódott, továbbá olyan kőzetdarabokat tartalmaz, melyek a Jezerce környékén nem fordulnak elő, hanem csak a Prokletije keleti részéről származhatnak, ahol viszont a jeges formakincsnek semmi nyoma. Így ma már egyértelmű, hogy egy oldalról beömlő vízfolyás által épített hordalékkúp törmelékes anyaga tévesztette meg a jeles geográfust.

A gleccser tehát „összement", és a Ropojana-völgyben fölfelé elindulva, kb. 1050 m tengerszint feletti magasságban találhatjuk meg az igazi elvégződését jelző, ma már növényzettel benőtt végmorénát. Így a jégár teljes hossza 12 km volt, ami még így is tekintélyes, ezzel mintegy másfélszer akkora lehetett, mint a jelenlegi leghosszabb osztrák gleccser, a Pasterze.

Mindez persze a múlt, és az egykori gleccsernek ma már csak hűlt, azaz „melegedett" helyét találjuk, de egy csenevész utód, egy „mikrogleccser" még ma is megfigyelhető a Jezerce északi oldalában. Az év nagy részében csak havas foltnak látszik, de ősz elejére rendszerint kibukkan a jég és a kisméretű morénahalom a hóborítás alól.

Volt tó – nincs tó

A jég formálta hegységek többsége bővelkedik tavakban, tengerszemekben. A karsztokon ugyanakkor hiánycikk a víz. Ez a két tényező (eljegesedés, karsztosodás) tehát ebből a szempontból egymással ellentétes hatást fejt ki: az eredmény itt völgyenként változó. A Jezerce mikrogleccserétől nem messze, egy lépcsővel lejjebb kristálytiszta vizű és a nyári melegben fürdésre csábító tengerszemek hullámoznak. Először nem igazán értettem ezt a helyzetet az egyébként remekül karsztosodó magashegységben, de a völgyoldali sziklákat alaposabban szemügyre véve, a mészkövet tagoló barnás tűzkőrétegekre lettem figyelmes, ami már kellő magyarázattal szolgált. A tűzkő ugyanis – a mészkővel ellentétben – az oldásnak ellenáll, és így a mélybe irányuló járatokat eltömíti, vízzáró anyagként kibélelve a jég vájta mélyedéseket, amelyekben a víz az arra tévedő hegyjárók örömére képes megmaradni.

Tóval a térkép szerint a fő Ropojana-völgyben is találkozhatunk. Ebben azonban nyáron inkább koppanni, mint csobbanni lehet, mivel időszakos állóvízről van szó. A téli mediterrán csapadék itt elsősorban hó formájában jelentkezik, és olvadáskor a víz nem tud elég gyorsan beszivárogni, így néhány hónapig valóban él a tó. De nyáron csak a kiszáradt tómeder feltűnően vízszintes talpa, az oldalról behordódott fatetemek és a sokszögesen repedezett, fehéren világító mészhártya emlékeztet a tavaszi vízbőségre.

Ahol pásztorok vannak, ott víznek is kell lenni – gondoljuk –, így rendületlenül mászunk fölfelé a csontszáraz völgyben. És nem is csalódunk, mert a pásztorszállás mellett szépen csordogáló forrást találunk, amelynek vize innen kőhajításnyira annak rendje és módja szerint el is tűnik a patakmeder résein, repedésein, még egy völggyel odébb már a pásztoroknak sincs „saját” vizük, és másfél órás sétával, szamárháton hordják nap mint nap a maguk és állataik számára szükséges innivalót!

Pedig a víz jólesik itt mindenkinek, különösen a kulacson spórolni kívánóknak, mert a Nap a fennsíkon, csúcsokon már igen hevesen tűz, s a sugarakat a fehér sziklafalak és hófoltok minden irányból felénk verik vissza. A fennsíkot persze ne egyfajta lapnak képzeljük el, hanem különböző méretű és lejtésű, zárt mélyedések kusza rendszerének, amit a jeges és karsztos hatások változatos összefonódása alakított jelenlegi képére.

Délre felé kitekintve egy hatalmas, 1000-1500 méteres letörés tetejéről a Thethi-völgy felé nyílik a kilátás. Emlékeimben pedig majd’ két évtizeddel vissza, amikor a rendszerváltás utáni években, a „pre-internet” információkban szegény korában, Shkodra felől vetődtünk el ide, ebbe az isten háta mögötti völgybe (legalábbis akkor annak véltük).

LECSÖKKENT VÍZSZINT
Apró tengerszem a Jezerce alatti völgyben (balra)

HA A VÍZ ELTŰNIK… **A kiszáradt tófenék meszes, szárADási sokszögein fekvő facsonk egy vonagló víziszörnyre emlékeztet, mely itt vívta haláltusáját a víz elapadásakor**

FOTÓ: KULLMANN TAMÁS

Ahol az IFA volt az úr

Hátizsákos túrázóként belecsöppenve az akkori albán közegbe, hamar rájöttünk, hogy itt nehéz lesz elvegyülnünk a tömegben. Olyan másodlagos antropológiai jellegek, mint a szemüveg, vagy az, hogy rendes cipőt hordunk, már távolról elárulta „messziről jött" voltunkat. Akkoriban az albánok 95%-a papucsban járt szinte mindenhová. Ezt napjainkra a hegyi pásztorok között felváltotta a lenyesett szárú gumicsizma. Az Elátkozott Hegyvidék egyedüli közlekedési eszközei pedig a platós IFA teherautók voltak. Lent, a kicsit rendesebb utakon 20-30 éves Mercedesek futottak mindenhol, de a kavicsos, sőt sokszor nagyobb méretű kövekkel, koptatott sziklákkal tagolt „földutakra" azok már nem merészkedtek.

Ha láttuk, hogy jön egy IFA, felkéredzkedtünk mi is. Az első felszállás után még kényelmesen elterpeszkedtünk a plató közepén, zsákjaink társaságában. De a köves úton, mérsékelt lengéscsillapítással közlekedő teherautó hamar megtanított minket arra, hogy a plató elején, a fémállványba kapaszkodva és állva érdemes utazni, ha nem akarjuk az összes jövőbeni vesekövünket is szétrázatni. A leghosszabb ilyen utunk, vissza Shkodrába közel 8 órán át tartott (nagyjából a Nopcsa korabeli menetidőnek megfelelve…), amelyet 2-3 rendőr, 40 közalbán, 4-5 bárány és 1-2 malac társaságában tettünk meg. Persze ekkor már rutinosak voltunk, és mi álltunk elöl, a jó kapaszkodást nyújtó helyeken. A mögöttünk állók azonban, jobb kapaszkodó nem lévén, belénk fogódzkodtak, és így tovább, ezért a nagyobb kanyarokban tulajdonképpen mi tartottuk az egész társaságot, hogy ne dőljenek jobbra-balra. Időnként mégis előfordult, hogy a platón hátrébb valaki elesett, rá a malacokra, amit azok heves sivalkodással hoztak az egész csapat tudomására. Néha saját akaratunkból, máskor az IFA „jóvoltából" megálltunk egy-egy pihenőre, ilyenkor a sofőr rendszerint egy nagy kalapáccsal körüljárta a járgányt, és amit lehetett, azt egy-két jól irányzott csapással „megszerelte". Az ilyen utazások közösségteremtő ereje bizonyára nem elhanyagolható, és hatékonyan erősíti az azonos platón utazók identitástudatát. Persze konfliktusokra is adhat elég alkalmat…

„MIN UTAZTAK A GÖRÖG FILOZÓFUSOK? – PLATÓN."
Mi is ezt tettük. Bár a társaság zömét ezúttal nem bölcsészek alkották

VAJON MIT KERES EGY APÁCA AZ IFA SOFŐRFÜLKÉJÉN LÓGVA?
Talán hír érkezett a városból, vagy éppen oda megy az üzenet? Nem is oly régen még ez volt a fő kommunikációs csatorna

FOTÓ: KULLMANN TAMÁS

BÁRÁNYOK ÉS GEOGRÁFUS-HALLGATÓK
A napi feladatok (legelgetés, terepbejárás) elvégzése után vissza a karámba

Szótármentők

Nemes küldetést is végrehajtva jártuk akkor a hegyeket. A kommunista évtizedek alatt viszonylag szűk maradt hazánkban az albán nyelv iránt érdeklődők köre, így az akkori időkben megjelent albán–magyar szótár igencsak korlátozott példányszámban volt elérhető. Egy barátom az egyik bölcsészkari könyvtárból kikönyörögte az egyébként nem kölcsönözhető, egyetlen példányt, amit magával is vitt Albániába, majd sikeresen ott is hagyta az egyik kis hegyi falucskában.

A szótár még megvan! – hozta a hírt A Földgömb majdani főszerkesztője (akkor persze még nem sejthette, hogy az lesz, tekintve, hogy a folyóirat még az újjáéledés előtti fél évszázados Csipkerózsika-álmát aludta), aki véletlenül szintén járt ebben a faluban, és a helybéliek – miután megtudták, hogy Magyarországról érkezett – mintegy ereklyeként mutogatták neki az albán–magyar szószedetet.

Az IFA-ról leszállva és a kocsmában tudakozódva, a keresztnév alapján mi is hamar eljutottunk a szótár büszke tulajdonosához. Az ő házában szálltunk meg, ahol a klasszikus elrendezés szerint, az ajtón belépve, balra az emberek, jobbra az állatok szobája/istállója volt, majd néhány napig vele együtt jártuk a hegyeket. Közben a szótár segítségével (amely csak egyirányú volt, tehát visszafelé nekünk kellett „ráéreznünk” arra, hogy egy adott szó albánul milyen betűvel kezdődhet…) lelkesen kommunikáltunk egymással, majd a búcsút megelőző órákban – bevallom – egyszerűen a zsákunkba süllyesztettük az ereklyét, és „elfelejtettük” visszaadni azt őrzőjének. Néhány firkát leszámítva, melyet a házigazdánk gyerekei követtek el, a szótár így került vissza viszonylagos épségben a könyvtárba.

FOTÓ: KULLMANN TAMÁS

A CSALÁD
Néhány hónapig albán–magyar szótárjuk is volt

„FATOKOS” MINARET
A Balkán török mintára készült, egyforma, fehér, hengeres minaretjei között igazán meglepetés egy-egy ilyen faburkolatúra bukkanni a Prokletije lábánál lévő településeken

Alighogy elbúcsúztunk szótárasgazdánktól, rögtön mellénk szegődött egy 12 éves fiú, Fatimir, aki legnagyobb meglepetésünkre kielégítően beszélt franciául. (Ez a meglepetés évekkel később is visszaköszönt, amikor a „vad” hegyi pásztorok lányairól kiderült, hogy pompásan beszélnek spanyolul. Persze a pásztorok csak a nyári hónapokat töltik fönt a hegyekben, egyébként rendes iskolába járnak, ahol a kitöréshez, a külföldi munkavállaláshoz nélkülözhetetlen, valamely idegen nyelvet tanulják.) Fatimir épphogy csak beköszönt édesanyjának, aztán elindult velünk, és jött három napon át úgy, ahogy volt, egy szál pólóban, papucsban, mindenféle fölösleges (és úgy tűnt, számára minden fölösleges!) teher nélkül. Egy kiadós nyári zivatar és bőrig ázás után így kerültünk Breg-Lumiba, ahol váratlanul egy amerikai misszionárius papra és Teréz anya négy követőjére: két lengyel, egy indiai és egy albán apácára bukkantunk.

VAJON MEDDIG?
A hegyi pásztorkodás is nemzedékről nemzedékre öröklődik. Ám a fiatalabbak egyre inkább a városokban és más országokban képzelik el jövőjüket… (jobbra)

A JEZERCE „ELŐHEGYEI”
Réteglapokból formált, sajátos alakú tető, körülötte hatalmas törmeléklejtők alkotta szoknya

KATOLIKUS HEGYI TÖRZSEK – BASSUSTÓL NËNË TEREZÁIG

Az első ismert nevű shkodrai püspök Bassus volt, még a római/illír időkben, de jól hangzó nevén kívül róla nem sokat tudunk. A középkorban az albán hegyekig még éppen elért a nyugatról érkező kereszténység, és ami még meglepőbb, a hosszú évszázadokig tartó török uralom alatt is, megfogyva bár, de meg tudott maradni. Annak ellenére, hogy a szultán uralma formálisan kiterjedt egész Albániára, a nehezen megközelíthető északi hegyvidéki területeken ez az uralom névleges maradt, és a hegyi törzsek gyakorlatilag saját törvényeik és saját vallásuk szerint élhettek, így tudott itt napjainkig megmaradni a jelenlegi albán lakosság 10-15%-át kitevő római katolikus hitű népcsoport. Közülük került ki a leghíresebb albán is, Nënë Tereza, vagyis Teréz anya, aki azonban nem itt, hanem az akkor még szintén török fennhatóság alatt álló Üszkübben, azaz Szkopjéban látta meg a napvilágot 1910-ben, Agnes Gonxha Bejaxhin néven. Bár Teréz anya szülőföldjét ifjúkorában elhagyta, és élete túlnyomó részét India szegényei között töltötte, születésének 100. évfordulóján, az egyébként (papíron) muszlim Sali Berisha úgy gondolta, eljött az ideje, hogy Teréz anya hamvai albán földben nyugodjanak. India határozottan tiltakozott, nem beszélve arról, hogy a hamvak esetleges hazahozatalához feltehetőleg a tényleges szülőföldet jelentő Macedóniának is lett volna néhány szava. De hát a szentek ereklyéinek széthordása nem 21. századi találmány… Mindenesetre legalább a tiranai nemzetközi repülőteret sikerült Teréz anyáról elnevezni.

Börtönből templom

Teréz anya követői, a Szeretet misszionáriusai röviddel a rendszerváltás után, még a rendalapító életében megtelepedtek Albániában, és ekkor jött létre az a kicsiny ház is Breg-Lumiban, ahová minket is befogadtak. Emlékezetes látvány volt, ahogy a nővérek frissen mosott, kék szegélyű, fehér szárijai mellett ott lógtak a szárítókötélen a mi csapzott, ázott ruhadarabjaink. De különösen megfogott minket az Amerikából érkezett pap egyénisége, amely – ahogy az egész hegyvidék hangulata – 100-150 évvel korábbi időket idézett, és a misszionárius szikár, de elszánt alakja is inkább illett azokhoz az időkhöz. Az apostolok lován, hátizsákjában a misézéshez szükséges legegyszerűbb kellékekkel járta a több tíz kilométeres sugarú plébániájához tartozó falvakat. A hivatalosan ateista évtizedek után éledező vallásosság, a szabadság ekkor tette lehetővé, hogy évtizedekre visszamenőleg pótolni próbálja az elmaradt keresztelőket, egyházi házasságokat.

Az ateista diktatúra idején a templomokat is lerombolták, csak a városokban maradtak meg a nagyobb épületek, értelemszerűen más funkciót ellátva. Ha templomra nem is, börtönre minden falunak szüksége volt, lévén, hogy Enver Hodzsa a népesség jelentős részét tette hűvösre. Breg-Lumiban is akadt ilyen börtön, így fogant meg Tedi atya fejében az egyszerre szimbolikus és praktikus ötlet: a helyi börtön helyén, részben annak köveiből épüljön fel a falu új temploma. Ottjártunkkor még épp a rombolás szakasza zajlott, és a szállásért cserébe mi is egy napot ott maradtunk dolgozni. Tedi atyával később szórványosan leveleztünk, így tudtuk meg, hogy a következő évben fölszentelték a templomot. Ő maga a kilencvenes évek közepének zavargásai során elkerült Albániából, és később már nem tért vissza, jelenleg a kenyai misszióban dolgozik. De a templom ma is áll, az információ pedig terjed – egyre gyorsabban. Az Isten háta mögötti völgyek szép lassan elfogynak…⊕

BREG-LUMI ÚJ TEMPLOMA
Minden pusztulás után van újjászületés